

VOJENSKO - HISTORICKÁ ČÁST

ZDROJE KÁZNĚ HUSITSKÝCH VOJSK

Dr Jan Durdík

Husitské vojsko, zejména vojsko tábořské a později polní vojsko tábořské a sirotčí, lišilo se v mnoha směrech od vojsk svých feudálních nepřátel.

Lišilo se od křížáků a svých domácích nepřátel především svým třídním složením. Jestliže u feudálních žoldnéřských vojsk nepříteli hlavní váhu měli páni rytíři, bohatí patricijští měšťané a jiní najatí žoldnéři, v tábořském a pak i sirotčím vojsku byla žádoucí hlavní silou selská i městská chudina, řemeslníci a drobní zemané.

Husitská vojska se od svého nepřítele lišila cílem svého boje. Jestliže křížáci bojovali za navrácení českých zemí „do lůna církve“, to jest za obnovení proudu zlata, který kdysi z Čech plynul Římu a jeho církevním hodnostářům, a především za bohatou kořist, které doufali v Čechách dobyt pro sebe, cílem českého revolučního hnutí a jeho vojsk byl pravý opak — zrušení nesmírného církevního vykořisťování a všestranné zlepšení životního postavení selského i městského obyvatelstva.

Revoluční složení vojska a revoluční cíl boje to byl základ jednoho z nejdůležitějších prvků převahy, kterou husitská vojska vítězila nad silným a zpravidla mnohem početnějším nepřítelem, to byl základ vysokého morálního vědomí spravedlivého boje, který je veden za lepší uspořádání světa a života na něm.

A tato — mohli bychom říci — morálně politická převaha umožnila vytvořit v husitském vojsku kázeň, jaké středověké vojenství do té doby neznalo, kázeň, která spolu s jinými neméně důležitými činiteli rozhodovala bitvy ve prospěch husitů.

Žižkův vojenský řád a jeho kázeňská ustanovení

Husitská doba nám zachovala dokument nad jiné významný a pro českou vojenskou historii snad vůbec nejcennější, vojenský řád Jana Žižky z Trocnova. Tento řád, který se nám svým revolučním duchem jeví jako přímý, i když vzdálený předchůdce Kázeňského řádu naší lidově demokratické armády, je vlastně zápisem, t. j. usnesením jakéhosi sněmu nebo sjezdu zástupců sedláků, měst, zemanů i několika málo pánů Žižkova bratrstva, usneseným patrně v jarních měsících roku 1423.

Z celého počtu dvanácti článků řádu obsahuje deset ustanovení Kázeňského řádu. Podle obsahu lze je rozdělit na čtyři skupiny.

1. Ustanovení o kázni v plnění bojových úkolů na pochodu, v poli a ve strážní službě (čl. 1 až 3, 5 a 6).

2. Ustanovení o pořádku a mravním životě ve vojsku (čl. 8, 9, 11).

3. Ustanovení o zbězích.

4. Ustanovení o dělení dobyté kořisti.

Zbývající články se zabývají jakousi morální přípravou před bojem — modlitbou (čl. 4) a závěrečný článek zdůrazňuje, že boj proti nepříteli bude veden s revoluční nekompromisností.

Povšimněme si nyní některých podrobností, jak je zdůrazňují jednotlivé články.

Články první skupiny zdůrazňují především nutnost udržovat pochodový pořádek: „... aby lidi šikovali nebo zřídili, každou rotu pod své korúhve, heslo aby bylo povědino a potom aby se ihned hnuli a tak táhli, která napřed rota bude šikována ten den pod svými korúhvemi; a jiní aby se v ně nemísili, ani jim překáželi, ani se kam odtrhali; ... aby tak táhli v svém šiku pohromadě, jedni k druhým se nemísíce.“ (čl. 5).

Neobyčejnou důležitost přikládá řád ostražitosti a bdělosti průzkumu a bočního za-
jištění, stejně jako zdůrazňuje zvlášť význam ostražitého výkonu strážní služby [„napřed
i nazad i na stranách vojska ostríhajíce sami sebe, jakož komu kde od starších poručeno
bude“ (čl. 5). „A jestliže by . . . kterou škodu vzali skrze jejich neopatrnost a zmeškání které,
neb těch hejtmánův, u vojšťe, neboli na vartách, nebo na poli, neb v strážech, kdež jim
poručeno bude. . .“ (čl. 6)].

Není jisté náhodou, že se právě na tyto prvky kázně klade v husitském vojsku takový
důraz. Z průběhu bojů také víme, že přímé udržování pochodového pořádku umožnilo
v nejednom případě rychlé přesuny vojsk, tak rychlé (na svou dobu), že nepřítel byl často
náhlým příchodem husitů na bojiště tak překvapen, že (na př. u Domažlic) uprchl dříve,
než mohlo vůbec dojít k otevřenému střetnutí v bitvě. Pochodová kázeň a ostražitost na
pochodu i v táboře byly také nejdůležitějšími předpoklady k vyplnění tak velikých úkolů,
jakými byly dlouhé pochody husitských vojsk na „spanilých jízďách“ v sousední Míšni,
Bavorech, Slezsku i ve vzdálenějších zemích až k Baltickému moři. Význam těchto kázeň-
ských ustanovení je zvlášť zdůrazněn vysokými tresty, kterými má být stíháno i každé
zmeškání a neopatrnost, která by vedla ke škodám vojska.

Stejně důležitá pro udržení bojeschopnosti a pohotovosti vojsk jsou i ustanovení řádu
ve věcech vnitřního pořádku a morálního života ve vojsku. Zvlášť se zakazují „sváry,
křiky (rozuměj hádky) a potrhání“ ve vojsku a zvlášť přísné tresty stíhají výtržníky, kteří
by někoho bili nebo ranili.

Charakteristické pro tato vojska „Božích bojovníků“ — t. j. převedeno do naší termino-
logie — bojovníků za lepší život lidu, jsou ustanovení čl. 11, který doslova zní:

„Také nechceme trpěti mezi sebou nevěrných, neposlušných, lhářův, zlodějuv, kost-
kářův, lúpežníkův, plundréřův, opilcův, lajců, smilníkův, cizoložníkův, smilnic
a cizoložnic, i všech zjevných hříšníkův a hříšnic. . .“

Povšimněme si, že sumární soupis staví neposlušné, tedy neukázněné, na roveň nej-
těžším zločincům, že také „plundréře“, tedy ty, kteří by chtěli plenit, stejně počítá mezi
lidi, kteří nejsou hodni té cti být příslušníky Žižkova vojska. Jen mravně bezúhonní, věci
oddaní bojovníci se mohli účastnit boje za splnění požadavků vytyčených v úvodu řádu ve
známých čtyřech artikulech.

Než přejdeme k rozboru dalších článků Žižkova řádu, bude vhodné srovnat dosud pro-
braná ustanovení s tím, co v podobných případech předepisují jiné vojenské řády z téže
doby, zejména řády německé, určené pro výpady křížáků do Čech.

Na první pohled je nápadné, že v přímém protikladu proti řádu Žižkovu tyto němec-
ké předpisy věnují nesrovnatelně více místa ustanovením o vnitřním pořádku. Hlavním
cílem kázeňských předpisů těchto řádů je udržet na uzdě feudály, zvyklé na neustálé drob-
né války mezi sebou, udržet jakýs takýs mír mezi měšťany a šlechtici, účastníci se vý-
pravy aspoň do té doby, než se vojsko navrátí domů.

Proto největší pozornost je v člancích, zabíhajících až do nejmenších podrobností,
věnována znemožnění sporů a výtržností ve vojsku.

Tato podrobná kázeňská opatření si vynucovalo společenské složení křížáckých vojsk
a to je jeden ze znaků jejich typicky feudálního rázu. Byla to vojska, v nichž zájmy jednot-
livých účastníků tažení byly vzájemně v přímém protikladu a jen jeden společný zájem je
spojoval — touha po kořisti.

Jestliže se Žižkův řád vypořádává s otázkou mravní výše bojovníků a zároveň s otázkou
potírání sklonu k plenění, lupičství a jiným zločinům takřka v jedné větě, je to důkazem,
že tyto otázky nebyly problémem pro příslušníky jeho vojska, že na podobné opatření bylo
nutno pamatovat jen pro případ výjimečný, náhodný, pro takový případ, že by se do vojska
vloudil živel věci boje za lepší život cizí.

Jinak tomu bylo u křížáků. Všechny řády pro tažení do Čech, zejména pak řád z roku
1427, určený pro výpravu, která neslavně skončila u Stříbra a Tachova, stejně jako norim-
berské usnesení o výpravě proti husitům z roku 1431, která pak hanebě utekla u Domažlic,
věnují neobyčejnou pozornost nařízením a zákazům přítomnosti lehkých žen, hráčů

a jiných přestupníků, krádežím ve vojsku a podobným zjevům. Není také divu. Křížácká vojska, to byly vlastně hordy feudálních rytířů a měšťany najatých žoldnéřů, kteří se s oblibou věnovali obvyklému v té době „vojenskému“ životu — loupení, vraždění a znásilňování žen. Udržet takové hordy na uzdě aspoň potud, aby se vojsko navzájem nepopravilo třeba před tváří nepřitele, to je jeden z hlavních úkolů řádů vydávaných pro křížácké výpravy.

Cím větší pozornost věnují feudální vojenské řády předpisům o udržení pořádku, tím méně místa bylo věnováno otázkám vojenské kázně. Ve frankfurtském řádě z r. 1427 čteme jen krátký odstavec o pochodovém pořádku, vzniklý ne tak z potřeby ukázněného vojska, jako spíše z potřeb organizačních. Velká křížácká armáda byla jako celek málo pohyblivá a článek nařizuje, aby byla rozdělena na jednotlivá vojska, a stanoví jejich pochodové pořadí. Jinak tento řád stanoví jen povinnost poslouchat hejtmánů bez odmluvy. Už to, že je zvlášť zdůrazněno ono „bez odmluvy“, ukazuje, že poslušnost velitelům nebyla v křížáckých vojscích ničím obvyklým. Za kázeň v jednotlivých oddílech neodpovídají však hejtmáni, nýbrž páni, kteří vojsko přivedli. Poddaný, který se dal naverbovat do křížácké armády, zůstal tedy poddaným svého pána a ten měl nad ním stejnou pravomoc jako mimo vojsko. Tento typický feudální zjev nepřispíval zajisté k vytvoření jakékoli morální jednoty vojska, o které u křížáků nelze vůbec mluvit.

Na takovou „maličkost“, jakou byla ostražitost a bdělost ve strážní službě a zejména odpovědnost při plnění tohoto neobyčejně důležitého úkolu, křížácké řády vůbec nevzpomínají. Možno právem říci, že se i v tom, co na přední místo staví řád Žižkův jeví převaha husitského vojenského umění, nového svým obsahem protifeudálního vojenského umění nad starým feudálním válečnictvím.

Vraťme se však znovu k Žižkovu řádu a jeho dalším článkům. Článek 10 tohoto významného dokumentu praví: „Dále vězte, že kdo by se kolivěk kradl, nebo šel, nebo jel, aneb vezl od nás z vojsky... bez odpuštění starších jmenovaných svrchu..., buď kníže, pán, rytíř, panoše, měšťanin, řemeslník, nebo robotěz, ...a byl by dopaden, že chť k jeho hrdlu i statku popraviti, jakožto nad zlodějem nevěrným, jenž se krade od pře boží a věrných bratří z vojsky...“

Zběhnutí, zrada „pře boží“ — to jest zrada boje za lepší život, právem se pokládá za největší zločin, za nějž má vinníka stihnout nejtěžší trest.

Čteme-li dnes tento odstavec pětisetletého dokumentu, není možno, abychom si nepřipomenuli závěrečná slova přísahy, kterou skládají příslušníci naší lidové demokratické armády: „A poruším-li tuto slavnostní přísahu, nechť mne stihne přísný trest lidové demokratického zákona, obecná nenávist a opovržení pracujícího lidu.“ A nikoli náhodou hovoří oba dokumenty stejnou řečí, i když jinými slovy, hovoří řečí lidu, který před pěti sty lety vyzdvihl vysoko prapor boje za lepší život utlačovaných, lidu, který dnes, po pěti stiletích dosáhl konečného vítězství ve staletém boji.

Není také náhodou, že jediný zachovaný článek ze staršího ještě vojenského řádu husitského, z řádu, který vydal v Praze v období diktatury městské chudiny a drobných řemeslníků, vedené Janem Želivským, věrný přítel Jana Žižky, tehdejší nejvyšší pražský hejtmán, Jan Bzdinka, hovoří téměř týmiž slovy a vyhláší tvrdý, plebejský, bezohledný trest pro zběhy a zbabělce. I tehdy, když už převaha plebejských živlů v Praze i na Táboře byla zlomena — rok 1423 náleží už do období hegemonie měšťanské oposice (drobných měšťanů a zemanů) — přece jen se selská i městská chudina zachovala silný vliv hlavně v polních vojskách, vliv, jehož výrazem je i nekompromisní postoj ke každému porušení vojenské kázně, jak nám jej ukazuje Žižkův řád.

A ještě jeden odstavec tohoto vojenského řádu zaslouží svým významem, abychom se jím zabývali poněkud podrobněji. V článku 7 hovoří řád o tom, jak má být naloženo s dobytou kořistí. Poslyšme aspoň ve výtahu jeho slova: „...aby ten vzatek a ty kořisti sneseny, svedeny, svezeny a na hromadu sklady byly, kdežby bylo tomu místo ukázáno a jmenováno od starších, buďto mnoho nebo málo, a k tomu aby byli vydáni a voleni starší ze všech obcí, panských, rytířských, městských i robotizovaných, aby věrně spůsobili ty věci chudým

i bohatým a spravedlivě, jakž na koho sluší, rozdány a rozděleny byly, aby nižádný sám sobě nebral, ani co kdo zachoval. Jestli pak žeby co kto vzal nebo-li zachoval, a to bylo usvědčeno dobrým svědomím: k tomu takovému chtěli by popraviti, k jeho hrdlu i statku, buď kdož buď, žádných osob nevyjímajíce, jakožto k zloději božímu a obecnému; ...buďto kníže, pán, rytíř, nebo panoše, měšťtín, řemeslník, nebo sedlák, ižádného nevymlouvajíce, ani k osobám hledíce a zříce...

Jaký opět rozdíl mezi husitským vojskem a feudálními armádami té doby. Nejedno feudální vojsko stihla těžká porážka v bitvě už téměř vítězné, když se část bojovníků rozptýlila po bitevním poli a každý jednotlivec se snažil získat pro sebe co nejvíce kořisti! Zcela jinak tomu bylo ve vojsku Žižkově i v polních vojskách tábořských a sirotčích později. Tam platila do posledního písmene slova proslulá bojové písně, tohoto možno říci polního řádu ve verších: „na kořistech se nezastavujte!“ Tam každý bojovník splnil důsledně svůj bojový úkol, protože bezpečně věděl, že se mu dostane ze společné kořisti podíl, jakého si zasloužil („jakž na koho sluší“). Věděl to i sedlák i plebejec-robotěz proto, že v radě starších, jejímž úkolem bylo rozdělení, zasedali volení zástupci všech společenských vrstev ve vojsku, tedy i jeho zástupci.

Také v tomto článku řádu, jako ve všech ostatních, v nichž se stanoví tvrdé tresty za porušení kázeňských zásad, čteme, že trest má být uplatněn bez ohledu na společenské postavení trestaného — buďto kníže, pán, rytíř, nebo panoše, měšťtín, řemeslník, sedlák nebo robotěz.

Tato ustanovení jsou hlubokým průlomem do feudálních privilegií. Pravda, feudální forma, feudální společenská hierarchie ještě zůstává. Objektivní podmínky první poloviny 15. stol. nedovolily ještě rozbít feudální společenskou nadstavbu. Pokusy, k nimž došlo v prvních letech revolučního hnutí na Táboře zavedením jakéhosi spotřebního komunismu a i v Praze v dočasné diktatuře plebejské oposice, vedené Želivským, musely v krátké době nutně ztroskotat, neboť jak říká Engels, „takové předbíhání nejen přítomnosti, nýbrž i budoucnosti mohlo být zároveň jen násilné a fantastické a při prvním praktickém pokusu muselo znovu upadnout zpět do vymezených hranic, které tehdejší poměry jediné připouštěly.“¹⁾

Feudální výrobní vztahy nemohly být ještě nahrazeny jinými, a tak také nebylo možno trvale odstranit feudální formu společenské nadstavby. Forma tedy zůstala, ale zvláštěnosti vojenského života prvních stálých revolučních vojsk v 15. století, jejich třídní složení a jejich ve své době revoluční cíle, vyjádřené vytvořením rady starších, složené ze zástupců všech „obcí“, od chudiny až po pány, vynutily si takový průlom do feudálních privilegií, že revoluční obsah nakonec stál v přímém protikladu k feudálním formám.

Tak Žižkův vojenský řád vyjadřuje nové revoluční pojetí kázně, zrcadlí nový, revoluční ve své podstatě protifeudální typ vojska. Pro tyto své vlastnosti je pro nás dnes jedním z nejcennějších dokumentů, které nám naše minulost zachovala.

Není pochyb ani o tom, že i buržoasie v době, kdy byla u moci, cítila tento význam Žižkova řádu, jako vůbec cítila nebezpečí, které by jí hrozilo, kdyby pracující lid poznal skutečný revoluční obsah husitského hnutí, kdyby voják buržoasní armády poznal skutečný revoluční obsah třeba Žižkova řádu. Proto není náhodou, že právě arcireakcionář české buržoasní historiografie, mluvčí české imperialistické buržoasie, Josef Pekař, věnoval tolik úsilí tomu, aby co nejvíce pošpinil a zatemnil poznání nejslavnější doby dějin našeho národa, doby husitské. Není také divu, že ve „výkladu“ Žižkova řádu snesl takové množství lží a pomluv. Pekař rafinovaným způsobem, určeným k tomu, aby svedl čtenáře, na jedné straně připouští „jistotu demokratičnosti“ Žižkova řádu, aby vzápětí postavil čtenáře před neřešitelné tvrzení, že v jeho nejdůležitějších ustanoveních není nic demokratického. Vyroženým falšováním historie je věta: „s ustanovením, že tresty řádu týkají se všech členů vojska, bez rozdílu stavů,²⁾ setkáváme se v soudobých řádech německých“³⁾. Ani v je-

¹⁾ Engels, Německá selská válka, Svoboda 1950, str. 39

²⁾ podtrženo Pekařem

³⁾ Pekař, Žižka II, str. 20

díném německém řádu 15. století není takové nařízení, právě naopak už vzpomenutý řád pro křižáky z r. 1427 obsahuje výslovné ustanovení, že odpovědnost za kázeň má pán, který část vojska vypravil.⁴⁾ Z toho nutně plyne i kázeňská pravomoc nad příslušníky této části, pravomoc, vyplývající přímo z feudálních společenských vztahů.

Vrcholem lži a pomluv je Pekařova věta, kterou posuzuje článek řádu o rozdělení kořisti. Pekař píše: „...organisované kořistění jeví se tak specialitou řádu Žižkova...“⁵⁾ Každému, kdo si jen zběžně přečte celý text Žižkova řádu, je jasná nesmyslnost této lži. Ovšem feudální vojska, jejichž hlavním cílem bylo osobní obohacení a kořisti jednotlivých rytířů, nemohla potřebovat ve svých řádech ustanovení o rozdělení společné kořisti, neboť takové nebylo. Víme, také, že zejména v prvních letech husitských bojovníci ničili většinu kořisti, zejména šperky a podobné věci, ponechávajíce si jen zbraně a peníze potřebné k vydržování a zabezpečování vojska. Česká buržoasie však potřebovala představit lidu husitská revoluční vojska, tento velký dějinný příklad toho, co zmůže lid, ví-li, zač bojuje, jako bandu loupežníků a zlodějů a „historik“ Pekař ochotně svým chlebedárcům sloužil. A přes tyto jeho služby lid správně chápal význam husitské revoluční tradice a nikým si nedal vzít lásku k ní a hrdost na dobu největší slávy našeho národa.

Povšimněme si však ještě toho, co Pekař, ve své snaze vylicit Žižku jako barbara a jeho vojsko jako bandu lupičů, „opominul“ uvést.

Je jistě nápadná neobyčejná tvrdost trestů, které Žižkův řád stanoví i za „neopatrnost a zmeškání“. Ale tuto přímo revoluční tvrdost lze pochopit, uvážíme-li, že domácí i zahraniční nepřítel cíhal na každou možnost likvidovat vítězná vojska husitů jakýmkoli prostředky. Tato tvrdost je pochopitelná tím spíše, víme-li, že podřízení se kázni v Žižkově vojsku nebylo vynucováno režimem dresury, jaké známe z pozdějších armád, i ještě z armád kapitalistických, nýbrž že toto podřízení spočívalo na pevně základně morálního vědomí spravedlnosti boje, který Žižkovo bratrství vedlo, na zásadě dobrovolného podřízení se tvrdé kázni.

Ne nadarmo je tato skutečnost vyjádřena v Žižkově řádě úvodem obsahujícím shrnutí sociálních a ideových požadavků ve čtyřech artikulech. Ne nadarmo vyzvedá tento úvod význam kázeňské slovy: „My všichni svrchupsaní ke všem i všech povíme, řádně napomínáme, přikazujeme a chceme tomu, aby řádné poslušnosti bylo;... „My všichni svrchupsaní“ to nejsou jen hejtmani, šlechtici a zemané, to jsou „všechny obce panské, rytířské, panošské, městské i robotězuov“, které, jak v závěrečné formulaci řádu čteme: „...s dobrým rozmyslem vědomě, dobrou vůlí k tomuto zápisu a listu svolujeme a svolujeme jej skutečně držeti a zachovati i ostříhati...“

Bojovníci si tedy sami, dobrovolně dali závazek přísné kázně, sami si dali řád, který je jim zákonem, a právem tedy je nutno, aby nedodržení závazku bylo příkladně potrestáno. V tomto dobrovolném pojmání kázně je největší přínos husitského vojenství. Takové dobrovolné podřízení se řádům, který si lid sám vytvořil — to je i požadavek, který klademe dnes před příslušníky lidově demokratické armády. Jen důsledné plnění tohoto požadavku podle příkladu slavných husitských bojovníků může nás opravňovat k tomu, abychom se hrdě hlásili k veliké revoluční a vojenské tradici husitské, abychom i my byli schopni zasadit každému nepříteli, který by se pokusil zbavit náš lid svobody a šťastného života, takové smrtelné rány, jaké zasazovala křižákům husitská vojska u Kutné Hory, u Ústí, u Tachova, u Domažlic.

⁴⁾ Toman, Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy, Praha 1898, str. 399

⁵⁾ Pekař, Žižka II, 189